

Концептуальні підходи до «зеленого регіоналізму» як екологічного імперативу розвитку рекреації та туризму в Україні

Розглядаються наукові погляди щодо проблем формування принципів «зеленого регіоналізму» в сфері рекреації та туризму в контексті концепції ЮНЕП «зелена економіка». Обґрунтовано авторські підходи щодо формування принципів «зеленого регіоналізму» регіональної політики розвитку сфери рекреації і туризму, типології рекреаційно-туристичних регіонів на основі оцінки їх конкурентоспроможності та економічної ефективності розвитку. Визначено основні проблеми регіоналізації соціально-економічної політики туристичних регіонів.

Ключові слова: регіоналізм, «зелена економіка», типологія регіонів, принципи «зеленого регіоналізму» в сфері рекреації і туризму.

Ринкова економіка характеризується посиленням протилежно спрямованих, проте пов'язаних між собою процесів – глобалізацією та регіоналізацією. Як показала світова криза 2008-2010 рр., суспільство явно затрималося на традиційних методах та технологіях регулювання ринків і стимулювання подальшого економічного зростання. Соціально-економічні проблеми регіонів, залежність від вуглеводних джерел енергії, і як наслідок – наростаючі екологічні проблеми, нерівномірний розвиток територій, руйнація традиційного укладу природокористування, ескалація локальних конфліктів – дають нам підстави для подальшого пошуку новітнього вектора розвитку регіональних економічних систем. Перехід від енергозалежної економіки до інноваційної, охорона довкілля, освоєння ресурсозберігаючих технологій сталого розвитку туризму і рекреації, інвестиції в людський капітал вимагають формування сучасних принципів «зеленого регіоналізму» та прийняття «зеленої» парадигми розвитку туристично-рекреаційних комплексів регіонів України.

Науковці визначають, що формування сучасних принципів регіоналізму «зеленої економіки» є багатоаспектним та комплексним завданням в умовах ринкових трансформацій. Такі автори, як Б. В. Буркинський, В. С. Кравців, П. В. Жук, С. К. Харічков, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов, М. Борушак, Л. М. Кузьменко, Д. М. Стеченко, В. С. Семенов, при дослідженні ринкових перетворень звертають увагу на необхідність формування концепцій регіонального та адміністративно-територіального розвитку на засадах «sustainable development», що означає в сенсі «зеленої» економіки відтворюваність екологоорієнтованої економіки [1-7]. Але наукові підходи щодо формування принципів «зеленого регіоналізму» в сфері рекреації та туризму науковцями не узагальнено, вони потребують подальших досліджень та розробок.

У статті розглядаються наукові погляди щодо формування принципів «зеленого регіоналізму» в сфері рекреації та туризму, підходи до типології туристичних регіонів України в контексті концепції ЮНЕП «зелена економіка» та екологічної інфраструктури, процеси економічних перетворень, пов'язаних із формуванням конкурентоспроможності туристично-рекреаційних комплексів. Акцен-

тується увага на економіко-екологічну проблематику регіонів України, яка проявляється у сфері соціально-економічного розвитку.

Метою даного дослідження є проведення аналізу наукової літератури з регіональних досліджень економіки, узагальнення доробок вчених та прикладного досвіду фахівців із проблем формування принципів «зеленого регіоналізму» і цілій державної регіональної політики щодо механізму впровадження концепції «зеленої економіки» в сфері рекреації та туризму.

Нерівномірність регіонального розвитку і рівня життя населення створює передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожує територіальній цілісності країни, стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність. У зв'язку з цим державна регіональна політика повинна бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, як основи їх динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій [1, с. 401]. Розробка стратегії управління розвитком регіону базується на основних сформованих напрямках екологобезпечної політики і потребує суттєвої адаптації чинних у нашій країні норм і вимог до загальноєвропейських стандартів. Це вимагає поєднання всього позитивного, що набуто вітчизняною і світовою спільнотою у сфері теоретичних, методологічних, практичних основ раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу туризму та рекреації, оптимізації функціонування екологоекономічної системи, збереженні якості навколишнього природного середовища в контексті екологобезпечного просторового розвитку. Зауважимо, що теоретичний базис, закладений в основу нового курсу сучасної економіки, задекларований у директивних документах ООН, під поняттям «зелена економіка» передбачає систему видів економічної діяльності, пов'язаних із виробництвом, розподілом і споживанням товарів та послуг, які призводять до добробуту людини в довгостроковій перспективі, не піддають майбутні покоління впливу значних екологічних ризиків або екологічного дефіциту, а також спрямовані на формування нових робочих місць у регіонах. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють розробку принципів та реалізацію регіональної політики в Україні, на сьогодні є перш за все Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. Як показали дослідження наукової літератури з проблем регіонального розвитку, існують різні підходи до визначення поняття «регіон». Найприйнятнішим, на наш погляд, є таке. Регіон – це господарська територія, що вирізняється усередині країни своєю спеціалізацією, структурою господарства, природними, трудовими ресурсами й економіко-географічним положенням. Відзначимо, що в Україні визначення регіону надає Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів України». Так, у цьому Законі під регіоном розуміється територія Автономної Республіки Крим, областей України та міст Києва та Севастополя. Державна політика України в контексті Концепції регіонального розвитку має всебічно враховувати інтереси та можливості регіонів, тобто передбачати регіоналізацію суспільного життя в усіх його аспектах. Регіональна туристична політика має здійснюватися у межах єдиного правового простору країни і передбачає існування суб'єктивно-об'єктивних відносин між центром і регіонами [4]. Перехід в Україні від однієї політичної і економічної системи до іншої, від адміністративно-командної до ринкової «зеленої економіки» неможливий без державного регулювання макроекономічних та інших процесів державної розбудови. Значною мірою це стосується соціально-економічної полі-

тики, спрямованої на нівелювання міжрегіональних диспропорцій та усунення різноманітних територіальних конфліктів, виникнення яких є неминучим в умовах ринку [5, с. 52-54].

Взагалі, регіональний підхід до розгляду й вирішення будь-яких проблем (економічних, соціальних, екологічних та ін.), тобто аналіз проблем під кутом зору інтересів і потреб того або іншого регіону, можна визначити таким поняттям, як «регіоналізм». Термін «регіоналізм» достатньо широко використовується в теорії і практиці міжнародних відносин і міжнародно-правового регулювання. Він повною мірою застосовний до проблем регіонального (територіального) розвитку туризму та рекреації. На наш погляд, використання терміна «зелений регіоналізм» є певною мірою умовним, що відображає в даному дослідженні, у першу чергу, секторальну спрямованість трансформаційного вектора «зеленої економіки» в туристичних регіонах України. Зміст поняття «зелений регіоналізм» у сфері туризму та рекреації, на нашу думку може розглядатися як регіоналізація екологічної проблематики, як введення регіональних принципів формування цілісних економіко-екологічних систем. Застосування регіональних методів вирішення проблем приводитиме до раціоналізації природокористування і охорони навколишнього середовища [6]. Принцип «зеленого регіоналізму» в сфері рекреації та туризму припускає необхідність уточнення поняття «регіон» з економіко-екологічної точки зору. Необхідність такого підходу пов'язана з певною невідповідністю меж економічних і екологічних взаємозв'язків та взаємодій з межами адміністративних районів, територіальних систем і структур. Слід зазначити, що економіко-екологічна проблематика приморських регіонів України має специфічні особливості, що обумовлюються географічним положенням (берегова зона Світового океану), широким використанням природних ресурсів і просторів морського середовища, його (середовища) підвищеною вразливістю, особливою роллю морського транспорту і прикордонної співпраці в економіці. Тобто, розглядаючи «зелену» регіоналізацію, необхідно мати на увазі, що під цим поняттям слід розуміти не тільки дію або ефект, але й прийняття окремої концепції типології та спеціалізації регіону. На сучасному етапі існують різні підходи до класифікації регіонів. За одним із них регіони можуть бути класифіковані як: адміністративні, функціональні та економічні [7, с. 50-51]. Згідно з цією класифікацією за функціональною ознакою можна виділити так звані рекреаційно-туристичні регіони. При розробці концепції туристичного розвитку регіону в першу чергу необхідно надати чітке поняття терміну «туристичний регіон», бо для визначень, що існують, характерними є або нечіткість, або загальний характер, чи односторонність. Регіональна парадигма визначає, що у соціальних науках, насамперед у географії, сформувалися два основні підходи до поняття «туристичний регіон»:

Перший підхід. Опірається на достатність диференційованого аналізу просторових систем під певним кутом зору, в межах певної предметної систематики. Передбачається наявність значного видового різноманіття територіальних систем, що називаються регіоном, які співіснують, переплітаються і накладаються одна на одну в реальному геопросторі.

Другий підхід орієнтується на розробку методології і методики виділення інтегральних або багатоаспектних регіонів, у межах яких синтез окремих галузевих критеріїв міг отримати більш-менш строге раціонально-логічне обґрунтування. При всій різноманітності підходів до поняття «туристичного регіону» вказується перш за все на його просторову сутність [4]. Таким чином,

Рис. 1. Типологія туристичних регіонів України [8, с. 65]

при визначенні поняття «туристичний регіон» слід вважати регіональну парадигму, яка склалася в науці, враховувати основні чинники, які дадуть змогу поширити дослідження з визначення сучасного стану класифікації, типології та визначення суті поняття «туристичний регіон». Відзначимо, що для вирішення вже виділених в науці критеріїв типології туристичних регіонів України пропонується доповнити наявні методики, а саме поділ регіонів за критеріями спеціалізації, які мають відношення до територіально-галузевої структури туристично-рекреаційних комплексів регіонів, для подальшого впровадження комбінаційно-аналітичного групування туристичних регіонів за такими ознаками та типами, які, на наш погляд, відповідають основним принципам концепції «зелена економіка»: туристично-моноцентричні, туристично-поліцентричні, туристично-збалансовані [8, с. 64-66] (рис. 1). Обґрунтуванням для запропонованої типології є такі обставини. Рівень туристично-моноцентричних регіонів відображає досягнутий у процесі функціонування туристично-рекреаційного комплексу економічний результат за рахунок ступеня зорієнтованості туристичного господарства регіону на виробництво певного регіонального туристично-екскурсійного та готельного продукту, а також його потенційні масштаби.

Рівень туристично-поліцентричних регіонів відображає досягнутий у процесі функціонування туристично-рекреаційного комплексу економічний результат за рахунок ступеня зорієнтованості туристичного господарства регіону на виробництво послуг в'їзного, виїзного та внутрішнього туризму, санаторно-курортного та рекреаційного обслуговування. Рівень туристично-збалансованих регіонів відображає економічний результат функціонування туристично-рекреаційного комплексу, досягнутий за рахунок збалансованості двох груп секторальних галузей: туристичної та санаторно-курортної. Але рівень зайнятості та інвестицій-

ної привабливості галузі, обсяги туристичних потоків тут нижчі, ніж у перших двох типів регіонів [8]. Узагальнюючи різні наукові підходи щодо основних принципів та цілей «зеленого регіоналізму» в рекреаційно-туристичній сфері, можна визначити декілька параметрів:

1. Стимулювання розвитку екологічного рекреаційного підприємництва приносить велику вигоду: споживачам – екологічний турпродукт та послуги; працюючому персоналу – зарплату; підприємцям – прибуток; регіонам – фінансові ресурси за рахунок надходження до бюджету податків та туристичних зборів. Будь-яке підприємство або підприємець може отримувати прибуток від безпосередньої виробничо-комерційної діяльності, а може й за допомогою інвестування капіталів в екологічні підприємства, якими можуть бути саме туристичні підприємства регіону, через швидку оборотність засобів виробництва та високу рентабельність туристичних послуг.

2. З економічної точки зору велике значення має системний ефект регіонального «зеленого туризму» у вигляді додаткового попиту на товари та послуги. Особливість туризму полягає в тому, що його розвиток сприяє формуванню нової форми споживчого попиту – попиту туристів, що приїжджають на відпочинок і купують різноманітні товари та послуги в регіоні.

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу може непрямо впливати на економіку та соціальну сферу в регіонах. Цей вплив називається туристським мультиплікатором, під яким, згідно з рекомендаціями статистичної комісії ВТО, розглядається «вимір економічних вигод від туризму» в частині впливу на валовий внутрішній продукт країни через туристські витрати. При цьому доцільно виділяти такі основні чинники формування впливу: стан екологічної інфраструктури туризму в регіоні; завдання інвестиційного розвитку в регіоні; напрями формування і реалізації конкурентоспроможного регіонального рекреаційно-туристичного продукту. Перш за все, необхідно отримати картину загального стану конкурентоспроможності регіонів, яка переконує у необхідності впровадження принципів «зеленого регіоналізму» щодо стратегії регіонального розвитку (табл. 1).

Незважаючи на позитивні тенденції в розвитку економіки, згідно зі щорічним рейтингом регіонів України, проведеним Фондом «Ефективного управління» та Всесвітнім економічним форумом, наприклад, Одеська область у 2009-2010 рр. опустилася з 3-го на 12-те місце (табл. 1). За основний показник даного рейтингу обрано індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК), що увібрав 12 складових економічного та соціального розвитку. Застосування методології ІГК дозволяє порівнювати конкурентоспроможність регіонів України не лише між собою, а й у міжнародному контексті. Відповідно до останнього, Одеська область зайняла 95 місце. У попередньому році Одещина займала 67 позицію, що відповідає рівню Чорногорії, Казахстану і Греції, випереджаючи Румунію, Болгарію і майже всі країни СНД, за винятком Російської Федерації. Розвиток індустрії відпочинку в області стримується і через низку проблем, пов'язаних із забезпеченням рекреаційних територій доброякісною питною водою в достатній кількості, відсутністю загальних інженерних мереж каналізації, теплопостачання, споруд з очистки стічних вод та централізованих систем санітарної очистки. При цьому покращення стану об'єктів санаторно-курортної сфери за рахунок залучення інвестиційних коштів ускладнюється через те, що 52,7% від загальної кількості оздоровниць є відомчими, 21,8% підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України, 16,3% належать профспілкам, а 9,0% є власністю іноземних держав.

Таблиця 1

Індекс глобальної конкурентоспроможності 2009-2010 рр.
на регіональному і міжнародному рівнях [9]

Регіон, область	Індекс глобальної конкурентоспроможності		Міжнародне порівняння регіонів, країна
	регіональний рівень	міжнародний рівень	
м. Київ	4,21	59	Угорщина
Дніпропетровська	4,12	65	Румунія
Закарпатська	4,09	67	Уругвай
Львівська	4,09	69	Ботсвана
АР Крим	4,06	72	Казахстан
Донецька	4,06	73	Латвія
Харківська	4,04	76	Колумбія, Єгипет
Полтавська	3,98	87	Шрі-Ланка
Черкаська	3,96	88	Гамбія
Хмельницька	3,96	89	Гамбія
Запорізька	3,95	92	Гватемала, Македонія
Одеська	3,94	95	Алжир
Луганська	3,92	96	Тринідад і Тобаго
Херсонська	3,90	100	Лівія, Філіппіни
Волинська	3,88	102	Аргентина, Гондурас
Рівненська	3,87	103	Аргентина, Гондурас
Івано-Франківська	3,86	104	Аргентина, Гондурас
Сумська	3,85	106	Грузія
Житомирська	3,84	107	Грузія
Вінницька	3,77	111	Сенегал, Сербія, Сирія

Стратегічним орієнтиром подальшого розвитку рекреаційної сфери Одещини має стати модернізація діючої матеріально-технічної бази санаторно-курортного комплексу, вихід на нові сегменти споживчого ринку і залучення додаткових клієнтів шляхом запровадження таких напрямків сучасного ринку, як поліфункціональність послуг та диверсифікація власного турпродукту. Досягнення високоефективного освоєння рекреаційного потенціалу області можна очікувати тільки за умови залучення потенційних інвесторів у будівництво комфортабельних санаторно-оздоровчих закладів та появи ініціативного власника, зацікавленого у формуванні якісно нового санаторно-курортного продукту [10]. Туристичний бізнес, зокрема готельний, є доволі інвестиційно-привабливим сектором економіки регіону. За 2006-2010 рр. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених у розбудову туристичної інфраструктури області, склав 188319,80 тис. дол. США, з них 64,4%, або 121 283,30 тис. дол. США, припало на готелі та аналогічні засоби розміщення. А загальна сума освоєних інвестицій в основний капітал підприємств галузі за цей період склала 1666067,0 тис. грн. [11].

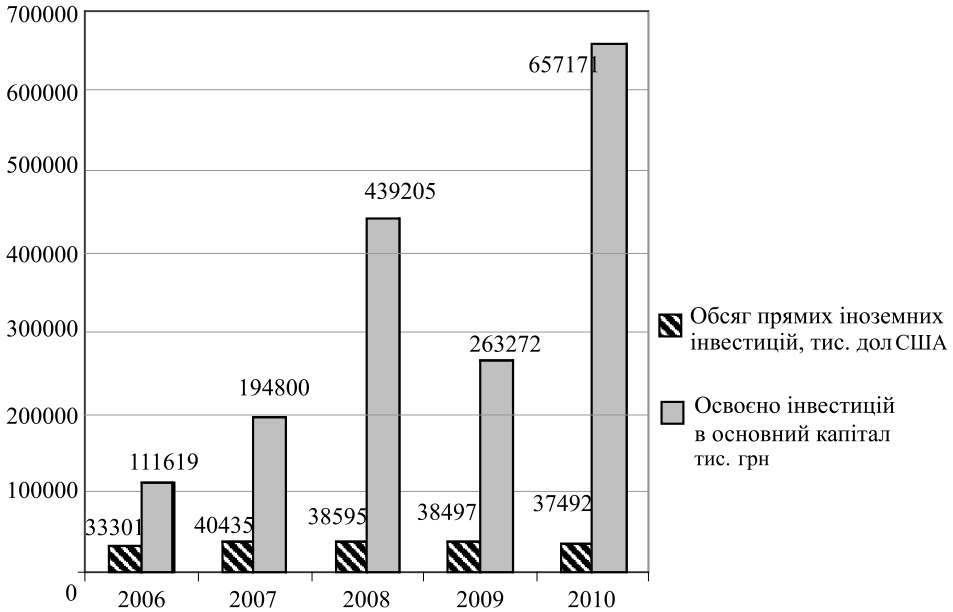

Рис. 2. Динаміка темпів росту (зниження) обсягу прямих іноземних інвестицій в основний капітал підприємств сфери туризму і рекреації Одеського регіону за 2006-2010 рр. [11]

У 2010 р. обсяг освоєних інвестицій в основний капітал підприємств сфери туризму і рекреації Одеського регіону досягнув найбільшого значення за останні 5 років – 657171,0 тис. грн. (рис. 2).

Таким чином, на нашу думку, основні підходи до розбудови принципів «зеленого регіоналізму» державної регіональної політики щодо розвитку рекреаційно-туристичної сфери передбачають:

1. Вирішення проблеми взаємодії регіонів.

2. Раціональний територіальний поділ праці усередині й між регіонами і їхню економічну та екологічну кооперацію щодо проблем охорони якості довкілля і підвищення якості туристичних послуг.

3. Реформування структури регіонального рекреаційно-туристичного комплексу, його екологізацію, подолання депресивного стану, створення соціальної та екологічної інфраструктури, інвестиційного клімату, стабілізацію економічних процесів, розвиток туристичної логістики і систем зв'язку, підтримку екологічної безпеки та зеленого сільського туризму.

4. Орієнтацію діяльності промислових та рекреаційно-туристичних підприємств регіону на впровадження технологій «зеленої економіки».

5. Перебудову управлінської структури регіональної рекреаційно-туристичної системи на засадах партнерства влади та бізнесу.

Світовий досвід формування і розвитку цивілізованих економічних систем підтверджує універсальність правила вироблення і реалізації економічної політики держави на умовах взаємоповаги, взаємодоповнення й узгодження загальнодержавних і регіональних інтересів та можливостей. Новий геополітичний простір, в якому відбувається формування принципів «зеленої економіки» і реальна побудова державності України, а також власні регіональні чинники специфічно обумовлюють необхідність принципово нових підходів у визначенні і реалізації

стратегії регіонального економічного розвитку, імперативами яких повинні виступати принципи «зеленого регіоналізму».

У контексті такого підходу сьогодні можна достатньо впевнено стверджувати, що для ряду регіонів України, де територіальне поєднання природних умов і ресурсів рекреаційно-туристичного призначення відзначається високим потенціалом, у стратегії регіонального соціально-економічного розвитку виправданим може бути акцент на вдосконалення і активний розвиток «зеленої туристичної індустрії». Так, у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. (Постанова КМ України №1001 від 21.07.2006 р.) розвиток курортно-рекреаційної сфери визначено як пріоритет для 17 регіонів України: Автономної Республіки Крим, Вінницької, Волинської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей, міст Києва та Севастополя.

Проведені дослідження свідчать про те, що трансформаційні процеси в галузі туризму та рекреації, пов'язані з процесами глобалізації та інтеграції, розробкою регіональних програм розвитку туристично-рекреаційних комплексів, необхідно розглядати в контексті парадигми «зеленої економіки». Запропоновані авторські підходи до формування основних принципів «зеленого регіоналізму», типології регіонів сприяють формуванню цілісного інноваційного підходу щодо ефективного використання регіонального потенціалу туристично-рекреаційної сфери.

Список використаних джерел

1. Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування : [монографія] / [Н. М. Андреева, Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, С. К. Харічков, С. Г. Нездоймінов та ін.] ; під ред. С. К. Харічкова. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2010. – 484 с.
2. Кравців В. С. Концептуальні засади реформування адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні / В. С. Кравців, П. В. Жук // Регіональна економіка. – 2010. – №4. – С. 7-17.
3. Буркинський Б. В. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні / Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов ; НАН України. ІПРЕЕД. – Одеса, 2011. – 346 с.
4. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : [монографія] / М. Борушак ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2006. – 288 с.
5. Кузьменко Л. М. Управление функционированием и развитием экономики региона : [монография] / Л. М. Кузьменко ; НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2004. – 284 с.
6. Стеченко Д. М. Наукова парадигма регіонології туризму / Д. М. Стеченко // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2005. – Вип. IV. – Ч.І. – С. 38-43.
7. Семенов В. Ф. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності : [монографія] / В. Ф. Семенов, М. Д. Балджи, В. М. Мозгальова ; за ред. В. Ф. Семенова. – Одеса : Optimum, 2008. – 201 с.
8. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід : [монографія] / С. Г. Нездоймінов. – Одеса : Астропринт, 2009. – 304 с.

9. Звіт про конкурентоспроможність України – 2010. Фонд «Ефективне управління» у співробітництві зі Світовим економічним форумом. – Режим доступу : <http://www.feg.org.ua/docs/Final.Ukr.2010.polf>.
10. Дишловий І. М. Сучасні організаційні рішення регіонального розвитку рекреації та туризму: кластеризація та комплексні програми : [монографія] / І. М. Дишловий ; НАН України. ІПРЕЕД. – Одеса, 2010. – 213 с.
11. Дані з Веб-сторінки. – Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua/expres.htm>.

Нездойминов С. Г., Андреева Н. Н. Концептуальные подходы к «зеленому регионализму» как экологическому императиву развития рекреации и туризма в Украине.

Рассматриваются научные взгляды относительно проблем формирования принципов «зеленого регионализма» в сфере рекреации и туризма в контексте концепции ЮНЕП «зеленая экономика». Обоснованы авторские подходы относительно формирования принципов «зеленого регионализма» региональной политики развития сферы рекреации и туризма, типологии рекреационно-туристических регионов на основе оценки их конкурентоспособности и экономической эффективности развития. Определены основные проблемы регионализации социально-экономической политики туристических регионов. Ключевые слова: регионализм, «зеленая экономика», типология регионов, принципы «зеленого регионализма» в сфере рекреации и туризма.

Nezdoymynov S.H, Andryeyeva N.M. The Conceptual Approaches to «Green Regionalism» as Ecological Imperative of Recreation and Tourism Development in Ukraine.

Scientific views over the problems of «green regionalism» principles' forming in the field of recreation and tourism in the context of UNEP «green economy» concept are examined. Author approaches to forming of principles of «green regionalism» in the regional policy of recreation and tourism development, typology of recreation and tourist regions on the basis of estimation of their competitiveness and economic efficiency of development are presented. The basic problems of regionalization of social and economic policy of tourist regions' development are defined. Key words: regionalism, «green economy», typology of regions, principles of «green regionalism» in the field of recreation and tourism.

Надійшло 17.02.2012 р.